ԵՐԱՊԱՏ

Տարեգրական Լուր

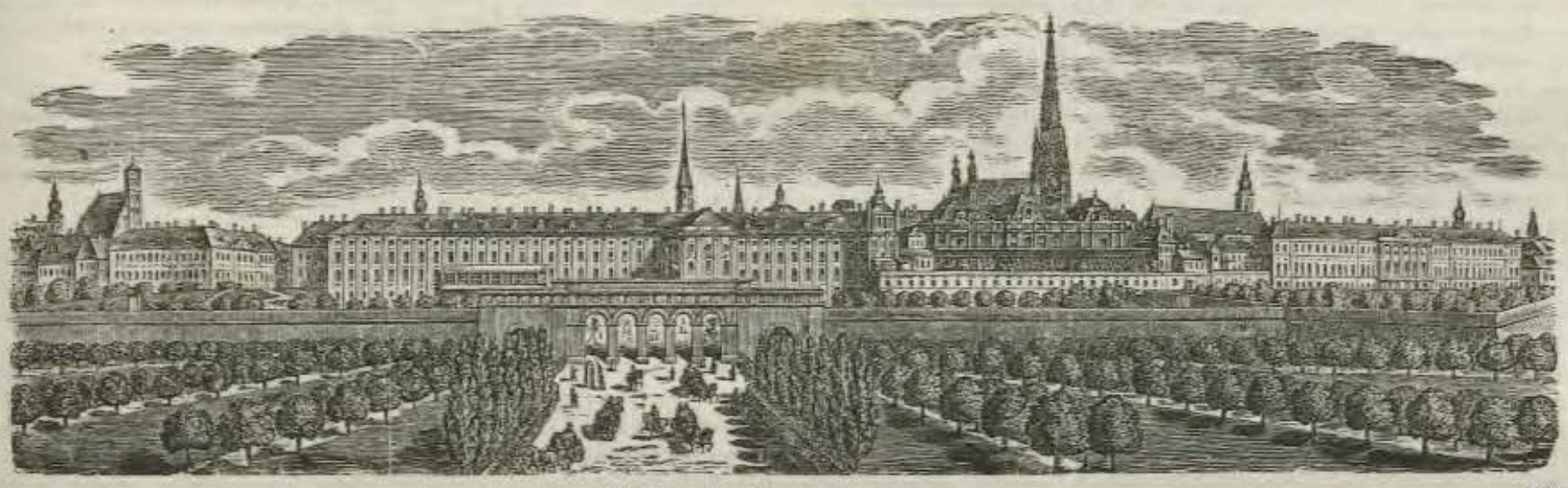

ԹԻՒ 22 — 31 (19) ՄԱՅԻՍ — 1852

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ԱՒՍՏՐԻԱ. Լմնոանի նոր գնապան։ Եղեւմտից լուր։
ԳԱԼԼԻԱ. Շանկառնիի Դատաւորը։ Շաբաթը կամին նաւակին պատասխանը։ Փարիզի Ազգային պահապանը։ Որենսգիր ստորագրելու օրուանները։ Բրուքսէլից ընդհանուր տեսութիւն։
ՈՒԳԳԻԱ. Խարհրդանոցի խօսքեր։ Հռոմ մահուան դատապարտած անդգիայի մը։
ՊԵՐՍԻԱՆԻՍ. Պարսից պաշտօնէից մէջ անմիաբանութիւն։ Խորհրդանոցը կը գործուի։
ԹՈՒՐՔԻԱ. Յաջողութիւնն խնդիրը։
ՍԵՆՕԳԱՅՈՒԹԻՒՆ.
ԱՄԱՍԻԱՆԻՆԵՐՈՒՆ. Ազգեցեան։ Խորհրդաժողովներ պրուսիոյ լեզուին վրայ։ (Շարունակութիւն։)
ԲԵՐՈՒՍԱԼԷՄ. Վերժինդրութիւն։ Թ։ (Շարունակութիւն։)

ԱՒՍՏՐԻԱ

ԳԻԵՆՆԱ, ՄԱՅԻՍԻ 30

ՖՈՆԴՕԼԷՆ կայսրը՝ կայսերական գաղտնի խորհրդական Գոլոբրեսոյ-Ժալնէ կոմսն Ընդդիմադիր պրուսիոյ քով արտաքին կալուգի գնացան եւ յետոյ պաշտօնեայ անուանեց։

— Լմայս 20ին Վիեննայէն ասա հաւաւածը կը գրեն։ Որովհետեւ հիմակուան ատեն Աւստրիայի եղեւմտից վիճակը կը պահանջէ որ կարելի եղածին չափ ծախքերու խնայութիւն ըլլայ, ասոր համար Ամենայն կայսրն արդէն անցած տարի Օգոստոսի 30ին ամէն պարտաւորներէ ազատ բան մանաւորապէս յանձնած էր։ Ամ կարգադրութիւնը պաշտօնեայք ի գործ դնելով՝ անցած եղեւմտից տարուան մէջ՝ 14,268,290 ուրմանի ֆիորին քիչ. ծախք ըրին, այսինքն

Ներքին գործոց պաշտօնարանը	2,699,030 ֆի.
Արդարութեան „	1,896,772 „
Պոլիս ու կրթութեան „	1,100,954 „
Վաճառականութեան եւ հրապարակական շինուածոց	6,641,534 „
Երկրագործոց թեան	1,930,000 „
Ամէնը մէկտեղ	14,268,290

— Լմայս 18ին Գրանդ Ֆուրդի ակմրանոցին մէջ տպուած թուղթ հրատարակուեցաւ, որուն մէջ կ'ըսուի էր թէ Աւստրիայի կայսրն եղեւմտից վրայ գանուած կարգադրութիւններ ըրաւ, որպէս զի ասոր տարիական թղթէ ստրկին դիմեն իր բռնի պատնայ։ Ասոնց մէջ մէկն ալ ան է որ տէրութիւնն արտաքին երկիրներուն 5/0 շահ տալով՝ 35,000,000 ֆիորին նոր փոխ պիտ'որ առնէ, եւ արդէն Ռոթշիլդին եւ Գրանդ-Ֆուրդի մէջ ասա փոխին մասնակից ըլլալ ուզողներուն տարաբերութիւնները ժողվեն։

ԳԱԼԼԻԱ

ՓԱՐԻԶ ըրպիրը Մայիսի 16ին Շանկառնիէի մէկ թուղթը կը հրատարակէ, որով զորապետը սահմանադրութեան երդումն ընդունիլն կը հրաժարի. բայց նոյն ըրդիրը հետեւեալ խորհրդածութիւնը վրան կ'աւելցնէ։ "Ընդհանրապէս ինկած թագաւորը մին է, կամ աքսորի մէջ տարուած թագաւոր մը, որ ասանկ բնաւ կը բանեցնէ։ Զէ. ինկած թագաւորներն իրենց կործանման մէջ իրենց պատիւը կը պահեն, աքսորեալ իշխաններն իրենց գժբախտ թեան սահմանները կը յարգեն....։ Գաղղիա իր վստահութիւնն ան մարդուն վրայ դրաւ, որն որ առանց Շանկառնիէ զօրապետի, մնաս անդ իւն սեռը դէմ դնիք ալաստեց։ Զենք ուզեր յանդիմանել ան ամէն վշտացուցիչ խօսքերը, զորն որ ինքը Լուդ. Նապոլէոնին վրայ կ'ուղղէք, վասն զի ասով Գաղղիայի միաձայն ընտրութիւնը ջոտագոմել, եւ. Շանկառնիէն՝ ինքը վնիքը նուաստացուցած ատեն՝ բարձրացնել ուզել երեւցած կ'ըլլար։ Երեկ աքսորեալ զօրապետ մըն էր, այսօր միայն սոփերական ամբոխապրել մըն է։"

— Լուդ. Նապոլէոնի կառավարութիւնը պաշտօնական պրոտեստան տուաւ ան թղթին, զորն որ աքսորեալ Շանգարնիէ կամը (Գուրգանեան ցեղին վերջին ժառանգը) Գաղղիացւոց գրած, բայց իր հրատարակութիւնը Գաղղիացւոց լրագրներուն արգելուած էր։ Սակայն նոյն իսկ Լուդ. Նապոլէոնին պատասխանը մինչեւ հիմայ հրապարակ չէր եղած՝ բաց ի վերջապես թեթեւն, որն որ մտերս (Մայիսի 17ին) Մանիթորի մէջ եւ հիւռագրով ծանուցուեցաւ ու այսպէս է։ "Կառավարութիւնը չէր կրնար իշխանութիւն տալ մեռնակ բան մը հրատարակելու, որն որ խարհուրդ կու տայ թէ սահմանադրութենէ պահանջուած երդումը չընեն, եւ իրեն հիմ կը գնէ անանկ սկիզբ մը, որն որ ազգային վերնայութեան (souveraineté nationale) սկիզբն էապէս կը տարբերի։"

— Փարիզի ազգային պահապաններուն նոր կարգադրութիւնը լսինցան. իրենց թիւը 50,000ի կը հասնի, բայց դեռ պահանջուածին չեն ըներ։

— Օրէնսդիր ժողովը Մայիսի 18ին հրապարակաւ խորհրդի նստեցաւ, որուն մէջ 11 քուէի դէմ 212 քուէով ընդունեցաւ այն օրինայ առաջարկութիւնը, որով Նապոլէոնեանք իրենց ինչքերն ու պաշտօնները նորէն ձեռք բերելու իրաւունք կը ստանան, եւ. ընդունեցաւ նաեւ ամենայնի այնպէս, ինչպէս որ տէրութեան խորհրդոյ ատեանը օրէնսդիր ժողովին բարձանքին համեմատ շարուած էր։

— Դարձեալ օրէնսդիր ժողովը միաձայն հաւանութեամբ ընդունեցաւ նաեւ այն օրինայ առաջարկութիւնը, որուն զօրութեամբ 1853ին համար 80,000 զօրք պիտ'որ գումարուի։ Ամ առթով Պրոֆ. Թիրայ տէրութեան պաշտօնեաներուն մէջ խնայութիւն ընելու հարկաւորութեան վրայ ճառ մը խօսեցաւ, նաեւ ամենէն ալ մեծ հաճութեամբ մտիկ ելաւ։ — Շատ կողմանէ կը հաստատուի որ գահիրէից իշխանը, Պր. Ընակոյի նկատմամբ բրած ներողակրն դիջումը բոլոր աքսորեալ զօրապետներուն համար ալ պիտ'որ ընէ, այսինքն թէ անոնք պահանջել երդումը չընեն նէ ալ, իրենց անունը զօրաց ցանկին մէջ պահել պիտ'որ ասյ։

— Կահիրէից իշխանը քիչ մը յառաջ հրովարտակով մը կարգադրեց որ Եգիպտեան դարձուածոյն վրայ համաշխարհական արուեստից տեսարանի շէնք մը շինուի։ Լոնդոնի ապակեղէն պալատին նման։ Շէնքին ոկզբնաւորութիւնն ան տարի պիտ'որ ըլլայ։ Լուդ. Նապոլէոնին՝ ան համաշխարհական հանդէսին նկատմամբ բռնած ընթացքին վրայ Վիեննայի Լոյդ լրագրին հմուտ թղթակիցը հետեւեալ հետաքրքրական հատուածը կը կրէ։

Լոյդոր Ամբրէյ քանի մ'ամիս յառաջ տերութեան խորհրդական անդամներուն ցուցակը հրատարակեց, մոռնալով որ ազգարարութիւն ըլլի Պր. Միշել Շեվալիէին ընտրութեան վրայ, որուն համբաւաւոր ուսումնասիրութիւնն աշխարհահանոյն է, եւ. լսի թէ իր ազատ վաճառականութեան գաղափարներուն համար՝ իր ընտրութիւնը ծանրակշիռ բան է։ Զմեռարուեցայ՝ երբ որ ասկից հետեւցուցի թէ Լուդ. Նապոլէոն միտքը գրած է որ Գաղղիայի մէջ ազատական վաճառականութեան ընթացք մը բռնէ, զորն որ Գաղղիայի՝ ստոր ազատութեանց հետ մտերիմ բրած վաճառականութեան դաշինքները կը ցուցնեն։

Լուդ. Նապոլէոն ժողովրդեան օգտին եւ տերութեան դանձին շահուն համար կ'ուզէ արգելոցներն կարգադրութեան հին շղթաները խլել. ասոր մեծ ցոյց է ան իր որոշումն, որով՝ մենաւաճառութեան առարկաներուն ազատակին ականջ չդնելով՝ 1854ին համար փարիզ տիեզերական արուեստից տեսարան մը կը պատրաստէ։ Ինչպէս յայտնի բան է՝ այսպիսի հանդէս մը նախ ատ ապին մնածողը՝ Գաղղիայի կառավարութիւնն եղաւ, եւ ան մնածմունքը, ինչպէս հանձարեղ մարդ մը զրուցեց, 1848ին հաստատուած հասարակապետութեան մի միայն ազէկ գնուածն եղաւ, զորն որ Ընդդիմացիք գոլցան եւ յափշտակեցին։ Գաղղիացւոց հասարակապետութեան առաջնորդներ կառավարութիւնն եղաւ, որ 1848ին՝ տիեզերական արուեստից տեսարանին խորհուրդը նախ եւ յառաջ հանեց։ Միայն թէ նոյնը հաստատութեամբ եւ փութով յառաջ տանելու տեղ՝ վաճառականաց առեւանին հաւանութիւնն ուզեց։ Վաճառականաց առեւանը՝ որուն մէջ երեւելի ու խոսքերնին անցնող գործատէրներ կան, որոնք մենաւաճառութիւնէն սաստիկ շահ ունին, անմիջապէս ամէն զօրութեամբ ան բանիս գործադրութեան դէմ գլաւ, վախնալով որ նիթ օտար կերտուածներուն՝ նաեւ քանի մը ամուսան համար՝ Գաղղիա մտնելու թոյլ տրուի, խրամատարկաւ կ'ըլլայ ան ճենական պատը՝ որուն պաշտպանութեան տակ ինքը պնապէս ազէկ շահ կ'ընէր։ Ան ժամանակուան կառավարութիւնը՝ խորտնուս մենաւաճառութեան գէմ խիզախելու տեսար ըլլալով, մենաւորութեան համաշխարհական հանդեսին խորհուրդը խափանուեցաւ։

Լոկ Նապոլէոն առեւանելով ան օգուտները՝ զորոնք Ընդդիման անցած տարուան արուեստից տեսարանին շահեցան, բան ական յուսաւորեցաւ եւ. հարկաւորութիւն չունի Գաղղիայի վաճառականաց առեւանին հաւանութիւնն առնելու։ Գաղղիայի ազգ Ազատութեան՝ Լոնդոնի տրուեստից տեսարանին մէջ ստացած հաճութեամբ յայտնի եւ ներկայ կը ցուցնէ որ օտարականաց ընթացքութիւնէ ամենեւին վախ չունի, մանաւանդ իր երկրին մէջ, անոր համար մենաւաճառներուն երկիւղն ու հոգը մեռած է։

Լա Գասլիա ըլլալու արուեստից տիկնիկական հանդեսին մէջ շատ թերութիւններ պիտի ուղղուին, որոնք Լոնտոնի հանդեսին մէջ եղան։ Դէպ Լուգ. նարոյենն կ'ուզէ որ մէկդի ձգուի շահու գիտուին, որն որ Լոնտոնի հանդեսին՝ սարքի հնարագիտութեան կերպարանք մը տուաւ։ Ամենախի հանդեսի մը վարձանին ինչ աւելի գեղասակայ կրնայ ըլլալ, քան զայն՝ որ չէ թէ միայն հասարակ ժաղովարան, այլ նոյն իսկ տեսարանին մէջ իրենց գործունէութիւն գնող արուեստագէտներուն ներս մտնելու համար առակ վճարել տուին։ Փարիզի տիկնիկական տեսարանը հասարակաց եւ ձրի պիտի՝ ար ըլլայ։

Նրկրորդ մեծ յանդիմանութիւնը՝ որն ար Լոնտոնի արուեստից հանդեսին իրաւամբ կը տրուի, ան է որ գրուած նիւթերուն երեք մասին մէկը կրնար մէկդի թողուլ։ Միայն Անդղիացւոց բաժինը՝ որն որ ապակեղէն պատուհան կէս բռնած էր, շատ դիւրաւ եւ առանց վնասու՝ կրնար իր տարածութեան երեք մասին մէկուն մէջ տեղաւորուիլ, որպէսզի Անդղիացւոյ գրած կերտուածներուն տա ջուէն անցնելու առեն՝ երկու կամ երեք քայլին մէջ մը՝ իբր թէ հեռեւեալ վիրտոյիրը կ'աղաղակէր, Ահա բանը։ Ահա՝ Ինչ։

Մ՝ որ հիմնարկ եւ իրաւամբ Անդղիացիք ամբաստանուեցան որ միջանակներու բաժանման առեն՝ առիւծին մասն իրենց հանելին։ Ցեսնենք որ Գերմանիոյն անդիի կողմն իրենց ճարտարութեան համար իրենց սեպհականած առաւելութիւնը՝ Փարիզ ալ պիտի կարենան ընդունիլ։

Ա՝ինչ։ հիմա եղած պատրաստութիւնները յայտնի կը ցուցնեն թէ Լուգ. դարտլէսնին պիտուն ան է՝ որ Լոնտոնի հանդեսին փառաւորութիւնը նահանջնէ։ Այդէն Փարիզ լուս ինքեան՝ Անդղիացւոյ մոլեռանդաբերն աւելի օտար ազգերու փայ մեծ ձգողական զօրութիւն մ'ունի։ Ինչնալ ամուր Եւրոպայի այլեւայլ երկիրներէն հազարաւոր ճանապարհներ սեսայ, որոնք Լոնտոնի արուեստից հանդէսը տեսնելէն ետեւ՝ Փարիզ եկան։ Ասոնք շատ՝ ասին՝ երբ որ մտանիքը եւ իրեն խոժոռագէմ բնակիչները թող տալով՝ Գաղղիա անցան։ Սովորութիւն է ըսել որ Օտարականք այնչափ ժամանակ Լոնտոն կը մնան՝ որչափ որ պէտք է, իսկ Փարիզ այնչափ երկայն ատեն կը կենան՝ որչափ որ կրնան։

ԱՆԴԻՐԱՆ

Լոնտոն, Մայիսի 20։ Երէկ պատգամաւորաց խորհրդեան մէջ Պր. Դիսաէլիպ առաջարկեց որ կրօնի ու կրթութեան քննութեան վէճը մինչեւ Յունիսի 16 ուշացուի։ Ասոր փոխ ատատիկ վէճ մը բացուեցաւ, որուն մէջ գլխաւորապէս Լորտ Ռասսէլ առարկութիւնն ի գործ դնելու կողմը խօսեցաւ, եւ միանգամայն ըսաւ թէ կառավարութիւնն ալ պէտք է իր աս բանիս վրայ ինչ կարծիք ունենալն յայտնի ըսէ։ Պր. Ա՝ԼԳայլի պատասխանատուաւ թէ կառավարութիւնը կրնայ համար ատակ տալը գործերնելու միտք չունի, եւ ոչ ալ գիտուած ունի թագուհւոյն առաջարկելու որ աս բանս քննելու համար մասնաւոր ժողովք մը դնէ։

— Լորտ Էրսքինը կը ծանուցանէ թէ Մարբայ անուանով անդրնայի մը՝ որն ար յեղափոխութեան ատեն Բուծիներին տակ ծառայած էր, երեք տարի բանտարկութեան ենթէ հետը Հռոմի գատաստանական առեանէն ի մահ դատապարտուեցաւ։ Ասոր վրայ Տէրլի Նորէ իր Հռոմի թագաւորներուն մէկէն առնելով՝ աս պարագաներն ալ կ'աւելցրնէ։ Նոյնպէս Մարբայ ուրիշ 8 հոգւոյ հետ մահուան դատապարտուեցաւ։ Դատաստանն երեք տարի տեւեց։ Ընդդիմի հիւպատոսը Պր. Գրիգորեան Հռոմէական սէրուութեան կարգինալ առանդպրին ծանուցագիր մը խրկեց, որուն մէջ անոր կ'ուզէր որ Ս. Քահանայապետին գթութիւնէն դատապարտեալներ պատժոյն մեղմացուցում խնդրէ։ Դաս Հռոմ ընակող Անդղիայի և. հան դատաւոր Ճոմիրոպնեները Ս. Քահանայապետին աս ազաչանքն դիրը խրկեցին։ Պոնբրը Հայր։ Մենք խնամարհ ազաչաւորը՝ Գրիգորեանի ինագուհւոյն հայատակները մեծարանք ձեր առջեւը կը դնենք թէ շատ ատոյգ տեղեկութիւնք որ մեր քաղաքակիցն Եդուարդ Մարբայ, անդղիական պաշտօնեայի մը որդին՝ որն որ իր երկրին մէջ շատ արդիւնք ունի, աս օրերս ատատիկ ծանր ամբաստանութեամբ մահուան դատապարտուած է։ Մենք ապացուցանենք, որ աս պատժոյն որոշումը ընելով՝ պարհաւրած մեղադրեալ մը՝ գժամտութեան մը անմիջապէս տրտմութիւնը կշռելով եւ ձեր Գրիգորեան գթածութեանը վստահանալով՝ ձեզի կը բաղդնք եւ կ'ապաւինիք որ աս դժբախտ մարդուն կեանքը շնորհէք, որն որ որդի, ամուսին եւ միանգամայն Հայր է, եւ երկայն ժամանակ բանտի մէջ հիւանդ մնացած է։ Երանի՜ թէ, Հայր սուրբ, աս ծանրակշիռ պարագաները գթութեան շարժելու գրգիռ մ'ըլլան, որպէս զի ձեր Սրբութիւնն ազգածութիւնը հաճի աս խոտ վճիռը մեղմացնել, եւ իբրեւ ասոր հատուցում ընդունի քարտութիւն անձանց երանաւորութիւնն՝ որոնց սիրտը երիտասարդ Մարբային գժբախտ վիճակին վրայ շարժած էր։ Մարբային գէմ եղած դիւաւոր ամբաստանութիւնն աս է որ Ընդանրի ատենիանութիւնն պաշտօնատարներուն մէջ բրլոյով՝ ծանեսի սպանողներուն հետ հաղորդակցութիւն ունէր, եւ թէ Սեվերինոյ կոմսն եւ ուրիշ Ս. Բահանայապետին կալանակիցներն՝ որոնք ապատամբներէն բռնատարկուած եւ Մարբային պաշտպանութեան տակ էին, իրենց կառավարին հրամանաւ բանտէն հանելու եւ քաղաքէն դուրս տարուելու ատեն՝ շատ սպանուեցան։

ԳԵՐՄԱՆԻԱ

Պերլին, Մայիսի 12։ Հարեւանց ժամանակ անուն կէս պաշտօնական լրագիրը կը ծանուցանէ որ պաշտօնէից մէջ անմիաբանութիւն մ'ինկած է, որն որ միայն անոնց մէկ մասին հրաժարելովը կրնայ վերջանալ։ Նոյն լրագիրը կ'ըսէ թէ չէ թէ միայն Մեսպիտիրի պաշտօնեան, այլ նաեւ իր Ռեսսարդս գաւառին պաշտօնատարները կուգան մասնակից են։ Պաշտօնէից գահերեցին եւ Վեստֆալիայի պաշտօնէին մէջ եղած գժտութեան դլխաւոր պատճառն աս է՝ որ առաջինը կը գրգռէ թէ թագաւորն առաջին խորհրդատուին կոչմունելուն կերպին վրայ հանելու հրամայուելիքը՝ միայն սահմանադրութեան համաձայն եղանակաւ կրնայ շինել ասոր։ ասոր հակառակ ներքին գործոց պաշտօնեան կ'ըսէ թէ նոյնին մէջ պէտք է հասարակութիւն ուրիշ հրամարտակներ մը հրատարակելու մէջ բանեցուած հաճայիան ընթացքը բանել։

— Մայիսի 17ին սարին խորհրդանոցին նստան մէջ թագաւորական հրամանագիրը մը կարդացուեցաւ, որով կը ծանուցուի թէ խորհրդանոցին ամսոյս 19ին պիտի դադրի։ Ընկէ ետքը մինչեւ ժողովքին նկատմամբ եղած առաջարկութեան վրայ խօսք եղաւ եւ պաշտօնէից գահերեցը Պր. Մանդրոյնը, պատրաստ դուրս եկաւ։ Տեսնենք իմ։ Կարծի եղած առաջարկութեան նիւթին վրայ բաղդատելու ընտրեսամ անցնիլ։ Որովհետեւ հոս վարձանի մը հանելու կ'աշխատուի, ուստի դաւ ինձի թող տալու էք որ գեռ ի կարս եղած դատողութեան մը վրայ շատ մանրամասն չխօսիմ, ինչու որ անով վարձանը վատանի մէջ կրնայ խնդալ։ Բայց թագաւորական կառավարութիւնը կրնայ թէ երկրին եւ թէ խորհրդանոցին ծանուցանել որ հասատուն պիտի կենայ նոյն սկզբանց վրայ՝ գլուխ գործողութեանց սկսած ատենը ծանոյց։

ԴԱՆԻԱ

ՇԼԵՍՎԻԳ-ՀՈԼՇԻԱՅԻ։ Լոնտոնի մէջ ամսոյս 15ին եղած ուշանագրութեամբ՝ Դանիայի յաջորդութեան խնդիրն ոչպէս որոշուեցաւ։ Փերդինանդ ժառանգ իշխանին մեռնելէն ետքը՝ Շլեսվիգ-Հոլշտայն-Սոնտերպուրգ-Պլեքսպուրգի Քրիստիան իշխանն ու իր յաջորդները՝ գահը ժառանգելու պիտի կանչուին։ Հիմնարկուած Փրիդերիկ Փերդինանդ յաջորդ իշխանը 1792ին Նոյեմբերի 22ին ծնած է. 1829ին Դանիայի մեռնող Փրիդերիկ Զ. թագաւորին դարձինա ազգիանը հետ ամուսնացաւ, որմէ զաւակ չունեցաւ։ Հիմայ որոշուած յաջորդ Քրիստիան իշխանը՝ Սոնտերպուրգ-Պլեքսպուրգի կարգոց դասին որդին է, որն որ 1838ին նոյն Փրեդերիկ Զ. թագաւորին Վիլհելմին Մարիամ աղջկանը հետ ամուսնացաւ։ Քրիստիան իշխանը՝ դասին երրորդ որդին 1818ին Ապրիլի 8ին ծնաւ. եւ 1842ին Մայիսի 26ին Հեսսեն-Գասսելի Գուլիելմոս սահմանակալ կոմսին Լուիզ աղջկանը հետ ամուսնացաւ։ Իր անդրանիկ որդին Քրիստիան իշխանն է, որն որ 1843ին Յունիսի 3ին ծնաւ։ Դանիայի արքունական ցեղին հիմնադրուն Սոնտերպուրգ-Պլեքսպուրգի գիծը յաւաջագոյն Հոլշտայն-Գոթը կ'ոնուանուէր, եւ 1825ին Յունիսի 6ին Պանիայի թագաւորին առաջ Գուլիելմոսի հիմնարկուան անունն առաւ։

ՄԱՆՐԱԼԻՈՒՐ

Պարարանոյ լրագիրներուն կը պատմեն որ Հերպէր անուն Դաղղիացի պարթիզպան մը, զարմանալի գիւտ մը գտած է, որն որ թեկնած եւ անհաւատալի կ'երեւայ, քայց պարտիզպանութիւնն ու բնագիտութիւն յաճախ ու հրապարակական փորձերուն ասուգուած է, այս ինքն՝ 5—10 տարիի մէջ անկերբ ծաղկեցնել։ Ակնատես մը այսպէս կը պատմէ։ Պրոտիկ պարտիզի մը մէջ 40 տունկ տեսանք, որոնք քիչ մը առաջ հողի մէջ դրուած էին ու գեռ արմատ չէին հաստատած։ Ամենն ալ անոնք վիճակի մէջ էին, որ հասարակ ընթացքին թող տալով՝ 15 օրուան մէջ պիտի ծաղկէին։ Պարտիզպանն ամենին առաջ Գէորգինի ու շահոնբրամ ծաղկին տակ կարմրագոյն հնդուկ մը թափեց եւ ամէն մէկ ծաղիկը գատ ատպիսի ընդունարանով մը ծածկեց, քիչ մը նաբը ընդունարանն ամանի ատրուաս, որ հարկ եղաւ, քանաչ։ 10 բոպէ անցաւ թէ չէ, մեր մ'ալ ամէն հանդիսատեսներուն զարմացմանը Գէորգինին ու շահոնբրամին վրայ գեղեցիկ ծաղիկներ տեսնուցան։ Ուրիշ փորձ մ'ալ վարպետագոյն (Դէպէրն) վրայ եղաւ, որն որ աւելի զարմանալի արագութեամբ ծաղկով ծածկուեցաւ։ Այդէն Պրատոն աս կերպ ատատ ամառ մը կը յիշատակէ՝ իբրեւ Աստեանի հրաշակաւոր պարտէզներուն մէջ եղած։ Հերպէրին նոր գտած գիւտը՝ զեռ գաղտնիք մնն է, որուն մէջ գլխաւոր գործողն օդն (կաղն) է, որն որ զանազան փորձերու մէջ շատ ուրախով փառաւեցաւ։ Բայց դրանողը միայ ունի, թէ որ փորձերը կատարելագործուելու ըլլան, հասարակութեան առջեւը գնալ, ինչպէս որ հոչակաւոր Ճակէր՝ լուսագրութեան գտիչն ըրաւ։

Ընդդիմի ծովակապտութիւնն առաջարկեց որ աս ամառ ժողովք մ'ըլլայ, որն որ ամէն ծովերեայ ազգութիւններուց հաստատութեանցն ու միջազգութեանցն՝ ընդհանուր միջոցներ մը որոշէ։

Բ-ՔԻԷ ԴԷ ԴԷ- լրագիրը հիանգութիւնէ ծագած շատակերութեան տասիրի օրինակ մը կը պատմի։ Դուրջ 35 տարեան մարդ մը, քանի մ'օր յառաջ Պր. Վարիէնն պանդոկը գնաց եւ հինգ հոգւոյ համար ազէկ սեղան մը պատրաստել տուաւ, ըսելով որ կէսօրէն ետքը ժամը 5ին կու գան։ Բայց դրշնալ ժամանակին իր մենակ գալով՝ զուցնց որ ընկերները քիչ մը վերջը կու գան, ուստի եւ հիմակուրնէ բոլոր կերակուրները սեղան բերուին։ Ան հրամանը կատարուելէն ետեւ՝ անծանոթ հիրը ծառայողները դուրս խրկեց եւ իրեն գուն ալ դոցեց։ Վրան շատ ատեն անցնելով՝ երբ որ ուրիշ եկող գալող չեղաւ, պանդոկապետն երա. հինգ հոգւոյ համար կերակուր պատրաստուած տեսնելու, եւ հոն գտաւ անծանոթը՝ որն որ տասակ մը իրարանցութեան մէջ ընկղմած էր, առանց կենդանութեան նշան մը ցուցնելու։ սակայն բոլոր տանիքն ու ընդերքն ալ, այս ինքն՝ նոյն ազգը մը, հոգիի կուրծք մը, 240 տարէ, մեծ ձուկ մը, շատ բանջարեղէն, պտուղ, 4 քիլոկրամ հոց, 10 շիշ գինի եւ այլն, բոլորովին անարեւոյթի եղած էին։ Ասոնցնէն վերջ թուղթի մը կար, որուն մէջ աս խօսքերը գրուած էին. Ձիս հանդարտ թող տուէք, երբ ժամն կ'արթնանամ եւ ազէկ առողջ կ'ըլլամ։ Իրաք ալ այնպէս եղաւ, ժամէ մը ետքը շատակը պաղանն ալ ելնելնցաւ, պանդոկապետին հաշիւը մնաց ու ելաւ։ Ձիս հինա բարերարովին փոխուած կը տեսնէք, այնպէս չէ մի. Ի՝ուզեմ ձեզի ատեղեւաբեր բաներ։ Ես դժուարաւ պատահիլ հիւանդութիւն մ'ունիմ, բայց փառք Աստուծոյ որ վրաս շատ ատեսար կա. դայ։ Ամէն տարի մի եւ նոյն օրն ու ժամը վրաս ատատիկ անոթութիւն մը կու գայ, որն որ ինձ այն արտաքոյ կարգի ուտելով կրնամ անցընել, ինչպէս դուք ալ անձամի տեսաք։ Կերակուրն ուտելու պէս՝ խորին թմբրութեան մէջ կ'ինամ, եւ անկէ ետքը զարթուր ու առողջ կ'արթնանամ։ — Ասոնց ատատիկերութեան գէպքեր քիչ կը պատահին, կրնան նոյն լրագիրը, բայց երբեմն ճշդիւ քննուած են։ Ասոր նման դէպք մը պատահեցաւ Փարիզ լուսնոյ մը, որն որ օրը 6—7 քիլոկրամ կերակուր կուտեր։ իսկ տարեան մէջ Ֆեսբրուարի 9ին պնդեցաւ պարզի մանրութիւն մը կը զգար, որ ինչ ուտի չտիպ գարս կերակրով մը կրնար իր հանդիսաց դանել։ Հիմանդանոցին դարս եղած ատեն երբեմն հաճութեամբ խոտ կ'ուտէր եւ պարարաբոյ կարգի շատ ոգեւոր ըմպելիքներ կը խմէր։

Բ-ՔԻԷ-ԷԼԱ ԴԷ- լրագիրը պատմէ։ Հինգ Դրեդոդին քաղքին վարձատակնաց գլխաւորներուն առաջին նստերան յատակը նաւախաղի տեղ ընդունելու գիւտին նկատմամբ ընդարձակ տեղեկութիւններ դրուեցան։ Ես դիտեն Ընդդիայի մէջ հասարակութեան մտադրութիւնը մեծապէս գրաւած է։ Եւ հինա Սիրքէսլ քաղաքը շատ նաւեր, պէտք եղած գործնոց ու կարմաձոյ կը հոգայուին, եւ շատերը նոյն նշանակաւ ճամբորդութիւն ալ ըրին։ Յատակներն ջրով լեցուած առատաստաղ նաւերը նաւախաղով լեցուած ներքնն շատ ազէկ են, այնպէս որ նախքան եւ Լոնտոնի մէջ հասարակ վերջինները Ա ճամբորդութիւն ըրած տեսնէ՝ առաջինները Ի ճամբորդութիւն կ'ընեն։ Ես ինչ բնաբ նաւերն ուզած ատենին կրնան թեթեւցընել նաւերը բայ ծանր վրայ, կամ կոգնական հոգի ատեն նաւուն մէկ կողմը միայն կրնան պահել, եւ կամ նաւուն ոլորաւոր կողմերը նոյն չոր բերը կրնան դարձընել ու փոխել, եւ այս ամենայն առանց մեր աշխատանքի։ Ասկից զատ՝ երբ որ նաւերը ջրով բեռ-

նաւարան բլլան, բնութեամբ ինչպէս նաւերը թեթեւցրնելու համար, ինչպէս շատ անգամ կը հանդիպի՝ ժամանակ չեն կրնար, եւ երբեմն յաջող հոլովն ալ անոր ծառայական չեն մնար։ Դարձեալ նաւը ծանրացնելու կամ թեթեւցնելու համար պէտք եղած նաւախիձը լեցնելի ու դադարելի քիչ ծախք չեղաւ հանելու, եւ շատ անգամ ալ առաջ ջրհորին խորվածը կը լեցնեն կը գոցեն։ Ընդհակառակն քարը՝ նաւ մը միայն իր նաւաստիներով ժամ մը մէջ կ՚առնէ եւ նոյնպէս դիւրաւ կը պարպէ։ Բայց կաղմածը կամ գործիքն իր ամէն մասանը նկատումով մանաւանդ ջրոյ սիկերն ալ կ՚ընուած պիտի՝ որ բլլան։ Նոյնպէս մասալ գործուածներուն վրայ ալ ազէկ հոգ պիտի տարուի։ Գործիքին գիներ պարզէս է. 40 ռափառաչափ բեռան՝ 115 փունտ սիկիրլին. 50՝ 125 փ. ս. 60՝ 135 փ. ս. 70՝ 145 փ. ս. իսկ 80՝ 160 փ. ս. որուն հետ ուրիշ երկու ջրհանք ալ կան, որոնք ամէն տեսակ հարմարութեան կը ծառայեն, եւ նաւերուն մեծապէս կարեւոր են։ Ես գիւտին հնարագիտը մինչեւ հիմայ տարածուած հանրութիւնը պիտի՝ Հուսալով է։

Գարմիրի էրոնեն առ զարմանալի երեւցիլը կը պատմէ, որն որ Ցիրոմոլոյ երկրի ճիշդ գլուխն տակ է։ Ցասաւելիկու տարբեր կատարեալ առողջ ու խելացի տղայ մը ճակտին մէջ մեծ առնչ մը։ իբրեւ թանձր մը գլխուն ու ետ առնելու պէս՝ շրջուն լայն մը կը դրուանայ, որուն ցրութիւնն՝ ազէկ լեցած Լայնեան շիշին հաւասար է, բայց տղան ամէնուրեւ բան մը չզգայ։

Վիեւհ-իւնաւ շաբաթուն ապրանքը Լոնտոնի արուեստից տեսարանին մէջ իրեն նեմեն ակն պատուոյն մ՚ունենայ, որն որ սիրոյն անուանի Հոբէի վարդ կը կոչուի։ Երկու քարերն ալ տեսարանին մէջ իրենց նմանցուցած պատկերն ունէին, որոնք թէոդոս շինուու էին, բայց իրենց ազատ տեսքովը բան ալ չունին. քարերէն ետ չէին մնար։ Պատուելիան շաբաթն ալ՝ որոնք կը զրպանցին թէ տատանման հանքային ածիլ կարի մը 2—300,000 փաունտ ստերլինի գին տրուի։ Բայց մենք զառանցանք Հոբէի վարդին։ Ան ալնին. քարը երկնագոյն շափիւղայ (Լեոյ Խոյնտ) մըն է, որուն բարձր արժէքն՝ աւելի զրնին պատճառաւն է, քան թէ մեծութիւնը համար։ Պր. Հոբէին առ երեւելի գոհարը ձեռք բերելու եղանակը զարմանալի է եւ հարուստ Անգլիացոց բուն բարքը կը նկարէ։ Վեպոյ Դ. ին թագաւորութեան ժամանակ (1821ին) առ քարին տերը Լոնտոնի հարուստ ակնագործ Պր. Էյլինսին էր, որն որ նոյնը քանի մը սդերլինով նաւաստի մը ձեռքէն գնած էր, կ՚ըսեն։ Ակնագործն ապատնդին 60,000 ստերլինի գին տրած էր, բայց 30,000ով կ՚ուզէր ծախել։ Օր մը Պր. Հոբէ իրեն այցելելու կ՚ելնէ, եւ կը խնդրէ որ քարը տունէ։ Ալ նայի, կը հաւնի եւ ակնագործին կը դրուշէ որ կը բաղձայ գնել։ Պր. Էյլինսն 30,000 սդերլին կը պահանջէ։ Պր. Հոբէ առանց մտածելու՝ պահարանը կը բանայ, մէջէն 13,000 սդերլինի փոխառակագիր մը կը հանէ ագամանդին քովը կը դնէ, մանաւանդ ժամացոյցն ալ անոնց քով։ Եւ ակնագործին կ՚ըսէ։ Դայեցէք ժամը քանի է։ Ձեղի հինգ լրացէ ժամանակ կու տամ։ Նոյնպէս ժամանակին մէջ կամ փոխառակագիրը կամ ագամանդը կ՚առնէք։ Պր. Էյլինսին երեսին գոյնը կը նեղուի, աճիւնին վրայ ապին անոյն կը դառնայ, եւ կ՚ապաշէ որ իրեն 24 ժամ ատեն տայ։ Հինգ ամիսէ՝ եւ ոչ երկրորդական վարկեան մ՚առնելի, կը պատասխանէ Պր. Հոբէ՝ Հանդարտութեամբ իր գլանիկը ծխելով։ Ակնագործին ձեռքը փոխառակի մէջ մը փոխառակագրին մէջ մը ագամանդին կ՚երթայ։ Վերջապէս հինգ լրացէն լմննելու տաեն Պր. Էյլինսն փոխառակագիրը քարակին մէջ կը տանի եւ Պր. Հոբէ ապրանդը։ Նոյն քարը մինչեւ ուրեւտից տեսարանին ժամանակը՝ 22 տարի Պր. Հոբէին մատնելու լոնդրանին մէջ ուրիշ դիպվածներու համար պահուած էր, եւ անցած տարի ապրիլին պարտարին մէջ իր ճառագայթները տարածելով։

ԱՅՍԱՅԻՍ Ի՞Ն ԸՆԵՐԻ

ԱԶԳԱՑԻՆ

Խորհրդածութիւն՝ ազգային կեանքի վրայ։

(Շարունակութիւն, Տես թիւ 6, 12 ու 19)

ԿԱՐԳ մը մարդիկ ալ, լաւ մեծի մեռին միջակ արուեստաւորաց առաջնորդն կամ քիչ ուսեալ անձերն, ազգային լեզուն տարածելու մէջ անհոգութիւն կ՚ընդունին՝ կէս մը իրենց անձնական հարմարութիւնը ընելով իրենց ազգայնութեան շահերէ բան մը աւելի, կէս մըն ալ ոչ-երբ դիտումներով, թէ պէտք է միայն իր ազգայնութեան մէջ նաեւ շատ գովելի բացառութիւններ կային։ Իրենց ապրելն լեզուն անշահեցնող կարծողները պէտք է անտարակոյս՝ Շանելա-Քաղեցոյն ազգանունը հոգին՝ Հարիրի։ Գուցէ ասոնցմէ շատ ստորին մտածմամբ կ՚երեւակայեին թէ հիմակ առ չէ ունցնող տարեր, եւ թէ՝ ոչ շուկայի մէջ մարդուս գանդ մը կու տայ՝ միտակ անոր համար որ գիտէ իր ազգային լեզուն։ Բայց՝ ինչպէս ըսինք՝ ասիկայ շատ խաղար մտածումներն է։

Աստուած մարդուն անանկ միտք մը՝ է շարհեր, որ գոյ ոսկեհանքի մը կը նմանի։ Աշխարհքիս շատ հարստութիւններն ու մեծ կարողութիւններն անոր մէջ թաքուն կը պահուին, մինչեւ որ մէկը զանիկայ քարկի, փորէ, ի լոյս հանէ ու տարածէ։ Ամբարտ մտաց գանձերն ու կարողութիւնները դուրս հանելու համար՝ անհրաժեշտ կարօտութիւն կայ որ մէկը զանիկայ դրդէ, բանայ եւ բարի ու օգտակար սկզբունք տայ։ Ասանկ ծայր մը հարարկանելէն ետեւ՝ մարդուս բան ինքնան հնարագիտ միտքը նոյնը յաւաղ կը ասանի ու. մէկ բանի վրայ տասը բան կ՚ուզեցնէ։ Բայց ասիկայ ամէն կողմանէ ըստ պատշաճի կատարուելու՝ փոքր չբաւ ընդ գիտութեան է կամ բացարայտ բանիս համար՝ հասկնալով կարգալն է։ Ասոյգ է, շատ անգամ վարդեան մը կամ գիտնականն ոձ մը իր աշխարհին կամ անգէտ մարդուն միտքը կրնայ բնութեան ըստուած խօսքերով կամ իր սրտնակաւոր աղ բանալ ու նորանոր բաներ սորվեցնել, բայց միայն ասիկայ ամէն կողմանէ բաւական չէ, այլ պէտք է որ կարդալով օգտուելիւն առնուի։

Մ՚ինչակ տարուեստաւոր կամ հասարակ մարդ մը՝ որ ազգային լեզուն հանկնալով կարդալու եւ քիչ մը գրելու վարժութիւն չունի, իր վարդեանին քով արուեստին քանի մը սկզբունքն ուսնելէն ետքը՝ տարարարար նոյնեղուն մէջ կը մնայ, նոր բան չիրնար, նոր բարեգուութիւն մը գտնուելու կը մտածէ, շահելու մէջ բանեցուցած հնարքներն ու խաբեութիւնները գիտնայ ու գործածէ ալ նէ, մարդով միշտ ապէտ է եւ հարարարիրն ուսմամբ կրնայ հանելու։ Ոչ որ ինչ եւ իցէ, նաեւ տարին արուեստաբեղ եղող մարդը՝ եթէ իր ազգային լեզուն կարդալ ու հասկնալ գիտէ, չէ թէ միայն իր պարապ ժամանակները շահաւէտ ընթերցուածներով կ՚անցընէ եւ բարոյական ու կենցաղական նկատմամբ շատ հարիւրաւոր բաներ կը սորվի, հարկաւ խիստ շատ անգամ՝ իր կարդացածին ամէն մէկ ապրելու նաեւ իր արուեստին համար զանազան պիտանի խորհուրդներ մարդին կը բերէ, որոնցմով հանց կամաց կրնայ նիւթական ու մեքենական գործերէն մասաւոր գործողը ընլալ, պարիզն աւելի միտք ու հանճարով սորվիլ եւ բանեցընել, դար կերպերը մտածել, արուեստն ու իր վիճակը միանգամայն ապնուացնել, եւ ան ատեն փորձով տեսնել թէ ազգային լեզուն գիտնալն ինչ ասիճանի շահաւոր է նոցին։ Բայց գուցէ մէկը մտածէ թէ ոչչափ մարդիկ երեւելի ու քաջ եղեր են իրենց վիճակին ու արուեստին մէջ առանց իրենց ազգային լեզուն գիտնալու։ Ճշմարիտ է։ սակայն մենք կը հարցընենք թէ անանկ երեւելի հանճարներն որ շատ անգամ առանց գրաւոր օգնութիւնն պնդիչի յաջողակութիւն հասեր են, որչափ աւելի կրնային յաջողակ ու անուանի ըլլալ, եթէ գրաւոր լեզուի օգնութիւն ունենային, եւ որչափներն իրենց արուեստաւոր ու ուսուցանող վիճակին մէջ մեծամեծ ոգեւոր հրած են ու կը կրնան, ասոնցմէ մեռածներ են ու կը մեռնի՝ իրենց ազգային լեզուն հասկնալով կարդալ գրել չգիտնալնին, միայն միշտ գրդոյ եւ բարոյ ընթերցանութիւնը շարունակելն։ Ամենեք կրնան ասա ալ մտածել թէ որչափ մարդի բարեգութիւն իմ ազգային լեզուս կրնամ նէ շահիլ, անկից շատ աւելին կրնամ ձեռք բերել ուրիշ եւրոպական լեզուի մը միջոցաւ։ ասիկայ հաստատելու սրտնակներ ալ պակաս չեն։ Խնդրոյն առարկելուն ատ այժմ ոչ պատասխանը կու տանք, որ ասա բանս բնական կարգին անհամանձն ընլալէն զատ՝ բոլոր ազգին համար ոչ գիտնալ բան է եւ ոչ կարելի, ուր մնաց որ նոյն խսկ եւրոպական լեզուն դիւրաւ եւ կարգաւորեալ կերպով սորվելու համար պէտք է յատաջուրեն իր ազգային լեզուն բան օրինի գիտնալ։

Ոչ երբ զարգացիք թէ ուրիշ դարձանէն ալ պատճառ կ՚ընդունին՝ ասանկ մարդիկն իրենց ազգային լեզուն չգիտնալուն, այսինքն գրաւոր թղթոցն վերաբերեալ։ Ամենայն ուրմանալի բան չէ որ ընդհանուր կամ մեկ ասկնանի մարդ մը իր ազգն 12—13 տարուան եղած ատեն՝ ալ չուղէ կամ չկարենայ գրանիկայ գրդոյ հաւարել եւ սնուցանել, այլ մնաւանդ թէ անկից քիչ կամ շատ սրնութիւն կամ դասարան թեթեւութիւն գտնելու համար՝ զանիկայ արուեստի մը գնելու ջանայ։ Ասոնց հեղ ատակի կարօտութիւնն է որ նոյն խնդիրը գուցէ երբեմն ալ ակամայ՝ աս բանիս կը սարքէ։ Բայց դպրոցանց պատճառ մը չէր եւ չէ, որ տղայ մը շատ անգամ 3—4—5 տարի երթալ գալէն ետեւ՝ հոնկից եղած տասն առ. տաւելն միայն կարդալ մը գիտնայ տանայ իր ազգային լեզուն հասկնալու, եւ գրել՝ տասնոյ տող մը բան շարադրել կրնալու։ Ես միճանի մէջ տղան շուկայ որ երթէ, յոգնի է թէ հոն շարաւնակ հրատարակուած լիգուն՝ խօսելով՝ իր մոյրենի ու ազգային լեզուին բարբառին անգէտ կը մնայ, եւ ասիկայ ալ կը հեռուի անհարթութիւն ու աս բանիս վրայ ամենուրեւ անմնացուութիւն, վասն զի ան տեղը, ուր որ ասիկայ իրեն պիտի՝ որ սորվեցրնէին եւ իր միտքը պիտի՝ որ բանային, օգուտ մը չարին, իսկ ինք իր ազգային գրագիրներ հրապարակուած լեզուաւ կատարելով՝ ազգային լեզուին ոչ հարկաւորութիւնը կը ղդայ, եւ աչ անոր օգտակարութիւնն վրայ միտքը կամ մեծ մտածութիւն մը կընայ ընել։

Լրագրաց դպրոցութիւնը՝ որ հայերէն լեզուի ուսման ասպարէզը կ՚ընայ, է ամենայ գանիկայ արհամարհելը՝ մէյ մը լեզուն հնչումը կոչտ հանարելով, մէյ մ՚ալ բան իսկ հայերէն լեզուն չէ թէ իրենց, այլ բիրտ գանդիներու գաղ լեզու մը կարծելով։ Եւ սիրտ եւ ասիկայ ամենայ գոյ իրենց աղնուականութիւնն ու բարակութիւնը մտածելէն յաւաղ կու գայ, բայց այսու ամենայնիւ, դիտք է խոստովանիլ, որ աս գաղտնիքը ծուռ է եւ անհաստատ, եւ լաւ դասարանը կրնալ ու վստահաբար ազնուականութեան մտածմունք չէ, այլ աւելի ուսիկական բնութեամբ յաւաղ եկած, եւ շատ անգամ ալ իր սկիզբն ունի թեթեւամտութենէ եւ քմահաճութենէ (caprice) որ ոչ արենք գիտէ, ոչ դատանակը հասկընայ։ Սակայն ազգային լեզուն այսպէս անարգելը նաեւ շատ հեղ կը ծնանի գանիկայ սրբված շրջալէն ու շրխնալէն։ Սարգաս ապահանելու բնութիւնն անանկ է, որ իր գանիկներին ալ իրենն գարձնելու շահիլ կ՚ուզէ, ուստի եթէ մարդութիւն մ՚ունի, գանիկայ գովելի ընծայելու կը ջանայ։ Եթէ մի մէջ ազգութիւն կ՚ունենայ նէ, Ան ալ սորվելու բան է՝ կ՚ըսէ, եւայլն։ Այսպէս է մեր դիպքն ալ։

Մ՚ենք առաջին դատողութեան ուս է որ լեզուի մը միայն դեղեցիկ հնչման կարարելը՝ գրեթէ դարձ մը միայն բարեհաճ կիսլ։ Եթէ ասոր նպատակ, շատ ապրեր պէտք կէն այսօրուան օրս իրենց լեզուն թողուլ, որն որ ընկերաբարութեան մտածելի։ Լեզուի մը բուն բարձր է, ուստուածապէս դարձանը մեր ականջին հնչա եւ. անոյշ հնչել է, այլ մտքի գաղափարներուն յայտարար ու հաղորդիչ ըլլալ։ Որչափ որ լեզու մը աս մտաւորական պաշտօնը գրեթէ ամբ եւ կատարելագործեալ կը հանէ, մարդկութեան բարգաւաճելու ամենայնիւ ամենաշատ ոգեւորիչ դառնալ։ Ուստի լեզուին բուն նպատակը միտաբ բնաստանոյ մը ջնջ՝ օրինակի ազգաբ՝ գեղանիներէն լեզուն իր այսպիսի կատարելութեան ատենին հասնելու քան զատանկելէնը շատ մեր է, թէ ապա եւ վերջինը նախընթացէն ունի փափակ եւ ապոյշ հնչում ունենայ։ Այսպէս կրնանք մտածել բազմաթիւ լեզուներու վրայ ալ։

Բայց չենք ուրանար որ լեզուի մը անոյշ հնչումն ալ իր դրական գործերն մէկն է։ Ամբողջ հատարարարեն գրելի բանեկով քաջալերելով գարմանք չէ որ իր ականջն ալ հանդարտական գաղանակութիւն եւ ախորժելի հնչեցն լսելու փափաքի։ եւ եթէ հարատեւութեան ու բանաստեղծութեան վախճանները միտ գնենք, գեղեցիկ հնչումն ալ թէպէտ եւ կիրարկական, սակայն օգտակար պաշտօն մը կը կատարէ, վասն զի ան ալ մեծապէս կ՚օգնէ լսողը զարձրցնելու, ունկնդրոյ միտքը գրաւելու եւ սրտին յուժարութիւն կամ հրաժարութիւն ազդելու։ Ապա ուրեմն քննենք համառօտաբար թէ ինչպէս իրարուն ունին այն քիչուշ մարդիկ, որոնք առ նկատմամբ հայերէն լեզուին վրայ շատ նուաստացուցիչ դատողութիւն կ՚ընեն եւ զանիկայ անարգորժ կ՚անուանեն։ Այն հիմունքը, որոնց վրայ դիմաւորարար իրենց կարծիքը հաստատել կ՚ուզեն, առողջ քննադատութիւն մը ոչինչ չեն կրնար դիմանալ։ Ասոնք մեկ կողմանէ կը լսեն որ հայապէս ռամիկ, բանաւոր, ջղկիր ու լոնանիր դասեցիք, ինչպէս են Վանէն, Բշէն, Կարնէն, Սե-

* Հաս մեր խորը բուն Ցանկասանի Հայոց վրայ բլալ՝ մեր արենանիներն ալ աւելի անոնց կը մտածկրնենք. բայց ուրիշ տեղայ Հայոցդէր ալ կրնան ու ամեն իրարդասութիւնները քիչ կամ շատ իրենց վիճակին հետ չափել։

բաստիպէն, Տիգրանակերտէն եւ Հայաստանի ուրիշ քաղաքներէն եկողները, հոս եւ կոչա կերպով Հայերէն կը խօսին. մէկալ կողմանէ ալ կը տեսնեն որ նոյն իսկ մայրաքաղաքին եւ մեծակոյտ տեղւոյն Հայազգի բնակիչաց մէկ մասը (այսինքն անուանելիք) գրեթէ բոլորովին անգրագէտ, ուրիշ լեզուներով խառն եւ տարակ սարակ արտասանելով կը խօսին Հայերէն լեզուն, գէշ համարում ու նախապաշարում մը կը սոսնան հայ լեզուն հնչեցնելու վրայ, եւ պարզեսու իրենք ալ մէկ դիէն Հայերէն յստակ լեզուն չեն գիտեր, մէկալ գիէն ալ իրենց մոռացելու ռամկական կերպը իրաց չետաք որ դէշն ու ազնիւն, խորթին ու հարազատին մէջ պատշաճ ու ճիշդ ընտրութիւն ընեն, ամէնց կը սկսին իրենց ազգային լեզուին վրայ արհամարհանք ու ատելութիւն ունենալ, եւ. ամէն բան կ'ուզեն սառնիներէն լեզու աւ. կատարել, որպէս զի ինչպէս իրենք ալ միանուիրեալներ կ'ըսեն՝ դրսեցի անկիրթ Հայոցմէ զատուին. ոմանց ռամկական գաղափարներն ուն առանձնի ատոր մէջ յատաջ գացած են, որ կարելի ըլլար նէ՝ նոյն իսկ մեր եկեղեցական ծէսերը կը փոխարէին առանձնի լեզուաւ կատարել։

Վերոյիշեալ կրնայ կրկնեալ ազնուական եւ խնամուն Հանդիպիլ այն Պարզիացին, որ Կաբրոնեանուն կրնամոլեալ խօսածին միտ գնելով՝ Գաղղիերէն լեզուն անարդէ. կամ թէ պէտք չէ մի թիւր գուսուանի տեր անուանել ան Տոռնիկը, որ դրսեցի Թուրքերուն խժալը, կիսիպրտական եւ. քմահաճ արտասանութիւնը տեսլով՝ իր լեզուին վրայ արհամարհանք նոյն, եւ. կամ կը դտնուի երբեք այնպիսի ազնուական Ցոյն մը, որ սրտնակի ոգոպաւ՝ Նիսապայի Ցունաց կոչտ ու խոշոր հնչեցնելը Հանար՝ իր ազգային յուսնարէն լեզուին վրայ նուաստ Հանարում ունենալ, գոնիկայ Խաչերդի, Խոսոմանցի լեզուանուանք, ոնոր բուն յստակը շուրջ սորվիլ, եւ մանաւանդ թէ արդէլքներ ալ գնէ որ իր որդիքն ալ չսորվին, վարժապետին ասպարէ որ իր ազգոյր հնա յունարէն շիտսի, ուրիշ ազգէ մը նամիչոր բանէ, որ ազգ հնա այն լեզուն խոսելով՝ անոր մէջ վարժեցընեն զանոնք, օտարականաց առջեւ իր լեզուն պարտահ եւ ուրիշ այսպիսի անպատեհ գործոց թիւներ ընէ։ Եւ եթէ զարմանալի կերպով գանուի նէ ալ ասանկ անձ մը, ամէն մարդ անմիջապէս վէճիս կաւ ապ թէ ատոր բրածը ազգասիրութիւն, մնաց անկրթութիւնէն, ռամկականութիւնէ ու թիւթիւեամանութիւնէ եւ կամ՝ ուրիշ չարաբերս պարագայ մը յատաջ եկած է։ Երանի՜ թէ մեր ազգին մէջն ալ չգտնուէին այնպիսի անձինք, որոյ հնարեւ առանց ինչին մնածմանց համար մտաւոր յառաջացումն չոդնելն դան՝ խափանիչ ալ կը լան։

Հայերէն լեզուին հնչումը, որուն վրայ դրսեւորաբար հոս կը սարդունք խօսիլ, կարծես ածէն շատ աւելի բարդութիւն եւ. անուշութիւն ունի դրսերը մէկ կողմանէ, աշխարհարան ալ ուրիշ կողմանէ։ Բաւական որ մեր ազգայինք իրենց լեզուն բան կարգի սորվին, եւ ասոր ալ տարբ լեզուներուն շատ ուշադրութիւն բնեն. ոնոտարկոյ իրենց կարծիքը շատ կը շեմին։ Հայերէն լեզուն՝ որ երկու հարար ասրիւ աւելի թարգաւորներու եւ ախոյեղ իշխանութեան լեզու կոչեր է բլլալ, կը յստակոնք որ մեր հիմակուան ազնուականոյ բերանն ալ արժանի լեզու կրնայ բլլալ, եւ. մէկու մը բարակութեան ու փափկութեան պիտոյ չուներ։ Լեզուի մը հնչումն ինչպէս որ բլլայ, մերինոյ մնացած փափկութեան ամենեւին փոփոխ չիրերեր։ Զեղքեցնելուն բնութիւնէ ունեցած վայելչութիւնն առակ եղած է, այսու ամենայնիւ. իրենց խոսած լեզուն դրեթէ աւանդն ասանձանի լեզուներն խիստ ու խժաձայն է։ Հիմայ Հայերէն լեզուն ամէն ազգայիններէ ալ ընտիկ եղով՝ ստոյգ է որ ամենց առջեւ պայծառ ու փայլուն կերպարանքի մէջ չերեւար, բայց ասկիր պէտք չեն խաւուիլ։ Շատ անդամ մեծանուն Ռուսիոյէ նկարչին պատկերներն ալ փաշատած վիճակի մէջ ըլլալով՝ ստամիկներէն անարդուեցան ու կ'անարգուին։ Շատ անգամ Հնուցմէ պահուած արքունի ապարանքներն ալ աւերակներու տակ թողուած ըլլալով՝ խաժամուժն անոնց վրայ ոտին բան մը չիտնենալ. տակէն եւ այնպէս ոնոնց մէջ շատ բարակ եւ ճարտարարուեստ բաներ կան։ Ընեմերցողնիրը կրնան ասոնք մեր Նիմրին մեքենքրնել։ Հայերէն լեզուին առաջ մեր Նիմրին մեքենքրնել։ Հայերէն լեզուին առաջ պլբուլնը, որն որ Հայոգրիներու անանկ գրանեցուն ու գրեթէ ուրիշ ազգի մէջ չգտնուելու դիւրապարծանութիւն մը կու տայ՝ ուրիշ ինչ եւ իցէ լինի. ըստ պատշաճի արտարերելու, ստուգիւ՝ վերոյիշեալ անձերուն տուած էին շատ աւելի յարգ ընդունելու արժանի էր։ Ա.յն կան լեզուներ՝ որոնք թէ պէտ իսկզբան շատ սարակ կամ կոչտ հնչում ունէին, բայց Եւրոպէն մշակուելուն կամ արուեստի օգնութեամբ՝ հնչման մէջ ալ մեծ լարտակութիւն ստացան եւ քան զհայերէնը հեշտ հնչում ունին, բայց անգին ալ հարիւրատոր լեզուներ կան, որոնց հնչումը մերինէն շատ գէշ ու անախորժ է։ Նոյն իսկ ոմանց խիստ երեւցած ղ, ի, ղ, ն գրերը, մեր ալբուբենին մեծ կատարելութիւն կը բերէ, որովհետ շատ տղերք զարկ ըլլալով՝ զանազան ազգաց լեզուները սորված ատեն՝ չեն կրնար շիտակ արտասանել եւ խոյտառակ հնչումներ կը հանեն։ Թէպէտ ատ գրերուն առնելի մեղմ ու վայելչաբարտասանելուն վրայ ալ շատ բան կրնար խոսուիլ. բայց մեր միեւնոյն հոս հնչման վրայ գրածը հերիք սեպելով՝ կանցնինք աւելի էական փափերը փարատելու։

(Պիտի շարունակուի։)

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ ԱԷՊ

Ալեքսանդրոս-Գնա.

Բ. Յուսարարութիւն։

(Շարունակութիւն։)

ՎԻԶ մը Լոնդրայ գերեզմանոց մոտ։ Քաղքին պատուարին քովերն եղած ոստանիներուն ու ոստապակներուն յաջորդ Լոյ տխուր լուսնի մը։ Աստղ կասկերուն ցաս ոգին ցիրուանիներին ու շրջիմներու. քարերը քանդակող գարշատարդայ մարմիններուն ձայներն գան՝ բան չէր բաւեր։ Երկինքն ամպոտուտ էր. գիշերներ ու նոճիներդ հովին տատանելով՝ կարծես թէ մեռելի երգ մը կ'երգեին։ Ալեքսիին միջան ու տուս ոգանդն իր բաղանիքը քալելու. թոզբին եղած տաեն լաւ ուրախութեան ձայներն ու ծիծաղներդ վրան շատ գէշ ազդեցա թիւն բրած էին։ Բայց ան լաւ թիւնն ու թիւնծուխիւնն ալ սիրտը կոտ կուտ կ'ընէր։

Վերջապէս կուրերդ կերան։ Ալեքսին կոխտանեն քով հատած մահտարտաի մը պէս կը դարպար։ Սատաիկ դժուարութիւնամբ կատքին վար իջա. դիմեցի մի պէս ատրին անցին կը ատատնէր, բոլոր արիւնը նուրեն սիրտը կը վազէր։ Հեռատես աւտատ էր քարերը հանդիպոնոր, ատան քալ ձեռատրեին բոհ բռնած մարդիկ կը կենային։

Ա՛Լ զինքն իր քրոջը վերջին մնացորդներին ալ ի մշուշնուտոր պիտի բաժնէին։ Ան մնած մնացին իսին ամենեն զարհուրելին ու ամենեն ցաւագինն էր։ Հատատրեսին սրտիս կը պատահի. քանի որ դեռ մեռելին մարմինը մոտատած չէ, կարծես թէ տակաւին բոմանդակ յոյս չէ մարած, դեռ ամէն բան չէ լմնցած. ատոյդ է դիակ մի պատ ուրիշ բան չեմնար։ բայց դեռեւ բան մը կը մնայ, ուր որ գերեզմանոցին դատարանէն վերջի ոչերը, ամենեւին ոչինչ...

Ալեքսին յատ ալ դեռայ։

Օգոստոսի, կանչեց իրեն՝ գերեզման փորելուն մէջ, դիմելը ամենագանութեամբ հրեալ։

Լուռ մնեցին գաղ ալը կը բերէին։ Գերեզման ելիսատ ատրեալ բարձրանալն դատարանի հատաստանը մ'ըլաւ. ատատ մի խուսոր ուսս ընելը պատեց, եւ. քիչ մնայ գետինը կ'ինար։ Գեղագոյն հատատ յատանելու վրայ գրուեցաս. չորս հոգի ձայներն բռնեցին։

Ո՞ Երդատ, պատաց ամենայն մեկը։

Պատաղը դիեցմանին վրայ կանգնած երեւցաս, ամենից հատեւ ալ. իսկ՝ Երիատատաղը գանիկայ չատատ։ Ո՞հ, ան ատեն ոչ ինք զինքը չկրցաս բռնել. ոգաներ կը կրծուէր, ատ ինչ մի պէս մանչին մի հանեց։ Վերջապէս սիատ գերեզմանը դատարանը։

Լ՛ դինեն, Լ՛ դինեն, պատաց... Ընկնիր... Դժոխք... Լա՛ Լ՛ դինեն։

Բարեկամներդ կիները կատքի մը մէջ դրին. հարկ եղաս կինը բռնել ու ոգաս մը պէս ատատնորդել. ոչ բան մի կը բեր, ոչ բան մը կը ատեներ, ոչ բան մը կը դգար. ատատներդ կրակ ու բոյ կարած էին, աչքերն կատ թիւ մ'ոգ ատրանք չէր կրնար իմանել. շրմունքը բարկութեամբ փոփատատ էին։ Մէկ մատնանը մը միայն, բայց ծանիչ ու ատատիչ մատնանը մը գլուխն ու սիրտը լեցուցած էր։

Պէտք է որ իր վերջին խնդրեմ. վերջին պէտք է որ առնեմ։

Լոյր որ Ալեքսի տաեն կը մնանէր, ժամը երկուք պարկաս։

Գիշերի։

— Հրամայեցէք, Պարոն։

— Ի՞նչ բրեր։

— Հրամայածնիդ կատարելի։

— Դատնիկ։

— Տարի։

— Օրարանքս։

— Մէկ մատն ատրդէն պատրաստատ է։

— Զիա՞նքդ։

— Ժամը երեքին հոս կ'բլլան։

— Գնա՛ Ամնան ինձի խատրէ։

Ամնան ատրիկն տատ մէն էր, որն որ ուրիշ ատատրիկնոջ բան թէ ատատեոյ ուզէ կը բանէր։ Ամնան ատատնոյ Պարոնին գուկրնէրն իրեն ատատյր պէս կը տրբէր. բայց հեատերնին ալ քիչ մը մոր պէս կը վարուէր։

Ներատատով եկաս։ Ալեքսին քովը դնաց, եւ նոսկ ինքն սկսաս խոսիլ։

— Խատդիս, Պր. Ալեքսի, չեմ դիտեր ինչ...

— Ընդէկ է, Ամնա. ձրարներս մեր են։

— Օրարանքը... սատնոյ բան մ'ըսելս կ'ելնէք կ'երթաք. եւ ոչ տեղեկութիւն մը կու տաք։ Կասպոյնները պատրաստատ։ Լա՛ ինչ գիտնամ ինչ կ'ուզէք, վիրաստ պէս ընեմ, նոքը հոգար իսաք ընելու է։

— Ամնա՛։

— Բայց բանս տոյգ է։

— Օրարանքս պատրաստեցէք, այս կամ ոչ։

— Դեռ բընդատ չեն։

— Ընանկ է նէ՝ չատ բրէ, թիատրի տարմանեներս ալ մէջն դիր։

— Հարմանաներ։

— Թատրի տարմանակներս, կ'բաեմ կոր քեզի։

Ալեքսին խոսելուն հրամայական ու պայծաղնոյ կերպն ամէն հարցս մը ու. լարտարութեան ատրելեր։ Ամնան ատատնոյ ու. տեղատ կեցաս. միայն։ Ալեքսի գատրցուցնելով՝ Դնա, Ամնա, բաս։

Կինն երիատատրդին վրայ երկիւղալից ակնարկներով նայելով՝ ելաս դնաց։ Աւելին միտքը գարհարելի ու ատատրի խորհուրդ մ'ինկաս. երբեւակայեց որ ինք զինքը մեռցնել կ'ուզէ։

Երբ որ Ալեքսի ատատնին միայ, սկսաս տենդին մէջ մեծ մեծ թալներով երթալ դալ։ Կ'ուզէր փրկիլ ինչբանութեան յատակագիր մը մտածել, բայց անկարելի եղաս. ոնարատրծութիւնը խորհելս հանար դեռ չատ հանդարտ էր. խատարդոյն տեղայ մէջ բան մը ատենել կրնայս. հանար՝ պէտք է որ ուշադրութեան նոյն միտքեան վարժատ բլլան։ Ժամացանը մ'ընել ուզաս ատենեան կրծոր հայրատան գիտութեամբ տարեցնելու նպատակով՝ մեղի ատատի նեղութիւն ու պայծաղութիւն մը դդայ կա ապ։ Ամենայն կ'երեւայ որ ատ ոգենութիւնն գարս եղաս ատենեան՝ ալ մեր բնութան գրեց մէջ չնը. յանդանք մը դարձելու միայն դիատատրութիւնն ալ ատենեանով, զ ժրատատ վիճակի մէջ կը դտնուինք։ Ալեքսի բարարոմին ինչ իրեն եղաս էր. գրեթէ մտածելու ալ կարողութիւն չունէր։ Երկայն ժամանակ ատատի ալ մտածած խորհրդներով ուեւեկին մէջ միայ վար գարձայս. եւ. ոչ գլուատի դարանին քով կենալով՝ ձգանները մեկ բայս ու մեկին փոխատատ եւ գերեզմի տար մը հանեց. գատանին քաղեց գարս հանեց ու. գիտ մտադրութեամբ դիտեց։

Ամէն նոյն բարին Ամնան ներս մտաս։

Ա՛հ, Պարոն Ալեքսի, պատաց, ինչ դինդիգ չէր մեռցներ, այնպէս չէ՝... Բնաս ու ատար ձեռքին առնելս հանար գիտեր գարեց։ Խեղճ կինը մատանին կարեց։ Ալեքսին բարկատաղի՝ սմարգութեամբ ջիրը հրեց։ Ան ատեն Ամնան ծնրեան գրաց ինկաս, եւ. արիւնոտ ձեռքերնիրը սիրոյն առնելէ վերը վերցնելով՝ աղաչեց. Պարոն Ալեքսի, Պարոն Ալեքսի, ուրեմն կ'ուզէք այսպիսի մեծ սիրաց գործութեան ձեռք տալ։ Մէկ մը հայրենիդ յիշեցէք.... Հոգ ինիդ մէջ մը մտածեցէք...

Ալեքսի կ'ուզէր հեռանալ. բայց Ամնա գլխակոր բռնեց իսկ. չատատ։

Պատանեցէք որ եթէ գլխիս բրթատս բրլար, Պարոն Ալեքսի, յատխատ հոն կը մնաք...

— Ամնա, թիատ, տար գոր։

— Պարկենիդ, գոյութենիդ արդարութիւնն ու, Պարոն Ալեքսի, գնար ալ հոն պէտք էր երթալ։

— Օ՛խ թիանդ տար, կ'բաեմ քեզի։

— Յատ ալ այնպէս բարեսրտաբար էիր, Պարոն Ալեքսի։

— Լ՛, այ թիատ տար գոր։

Ալեքսի ուժգին ձիգ մ'ըրաս. Ամնան գլխոնը ձգեց եւ. գնաց գուռը սհաղին թիատմամբ մը գոցելով։

Ներատատով։ Ալեքսի քովը դնաց, եւ նոսկ ինքն սկսաս խոսիլ։

— Խատդիս, Պր. Ալեքսի, չեմ դիտեր ինչ...

— Ընդէկ է, Ամնա. ձրարներս մեր են։

— Օրարանքը... սատնոյ բան մ'ըսելս կ'ելնէք կ'երթաք. եւ ոչ տեղեկութիւն մը կու տաք։ Կասպոյնները պատրաստատ։ Լա՛ ինչ գիտնամ ինչ կ'ուզէք, վիրաստ պէս ընեմ, նոքը հոգար իսաք ընելու է։

— Ամնա՛։

— Բայց բանս տոյգ է։

— Օրարանքս պատրաստատ է։

— Դեռ բընդատ չեն։

— Ընանկ է նէ՝ չատ բրէ, թիատրի տարմանեներս ալ մէջն դիր։

— Հարմանաներ։

— Թատրի տարմանակներս, կ'բաեմ կոր քեզի։

Ալեքսին խոսելուն հրամայական ու պայծաղնոյ կերպն ամէն հարցս մը ու. լարտարութեան ատրելեր։ Ամնան ատատնոյ ու. տեղատ կեցաս. միայն։ Ալեքսի գատրցուցնելով՝ Դնա, Ամնա, բաս։

Կինն երիատատրդին վրայ երկիւղալից ակնարկներով նայելով՝ ելաս դնաց։ Աւելին միտքը գարհարելի ու ատատրի խորհուրդ մ'ինկաս. ե